

پاداش تحمّل و مدارا

مهدی ناجی عظیمی*

مقدمه

یکی از موضوعاتی که در طول تاریخ برای اندیشمندان از اهمیت برجسته‌ای برخوردار بوده، چگونگی تعامل، تفاهم و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز انسان‌ها با یکدیگر است. انسان‌های سالم همیشه به دنبال فاکتورهای بهبود روابط اجتماعی و تعاملات سازنده بوده و از نزاع و درگیری و قطع روابط با یکدیگر برحذر بوده‌اند.

«تحمّل و مدارا» نیز که یکی از همین فاکتورهای تعامل سازنده است که عامل اثربخش در بهبود روابط اجتماعی و ایجاد آرامش روانی در جامعه است و از گسترش دشمنی‌ها و تخریب روابط انسانی جلوگیری می‌کند. شناخت مفهومی واژه «تحمّل»، می‌تواند به ما در رسیدن به اهداف کاربردی «تحمّل و مدارا» کمک کند:

تعریف مفهوم تحمّل

بنا بر اعتقاد غزالی، تحمّل به معنای ثبات، استقامت و پایداری در مخالفت با

* کارشناس ارشد مشاوره خانواده.

هوای نفس است.^۱ همچنین «تحمل فشارهای روانی»، به معنی «توانایی مقاومت (مقابله) در برابر روی دادها، موقعیت‌های فشارآور و هیجانات قوی» آورده شده است.^۲

واژه‌های مترادف با تحمل نیز، مانند «مدارا»، «تساهل»، «حلم» به همین معانی به کار رفته است. از جمله «مدارا» که به معانی زیر آمده است: «ملایمت، نرمی، مماشات، بردباری، تحمل، فروتنی، شفقت و سازگاری نشان دادن»^۳ همچنین لغت «سَهْل» ریشه «تساهل»، به معنای آسان گرفتن، چشم‌پوشی، سعه صدر و تحمل هرگونه عقیده مخالف است.^۴ «حلم» نیز، به معنای «خودنگهداری» و «آرامش نفس در برابر خشم و احساسات» است.^۵

می‌توان برای مفهوم تحمل، به واژه «منیع کنترل» در نظریه راتر اشاره کرد. مفهوم کنترل، عملاً به تسلط بر روی دادها می‌انجامد. این مفهوم در این نظریه، باور افراد را درباره نقش خود در مواجهه با اتفاقات ناخوش‌آیند بیرونی نشان می‌دهد. از طرفی افراد دارای «کنترل بیرونی»، معتقدند رفتارها و گفته‌های ناخوش‌آیند دیگران، تأثیر زیادی بر عمل‌کرد آنها داشته است و در مقابل افرادی که دارای «کنترل درونی» هستند، اعتقاد دارند محرک‌های ناخوش‌آیندی که دریافت می‌کنند (مانند ابراز خشم اطرافیان)، تحت کنترل خود آنهاست؛^۶

۱. محمد غزالی، کیمیای سعادت ص ۳۴۵.

۲. احمد ایزدی طامه و همکاران، «مقایسه تأثیر آموزش صبر و حل مسئله بر کاهش پرخاشگری...»، فصل‌نامه دانش انتظامی، ش ۳، ص ۲۰۷ - ۱۸۲.

۳. علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه، ذیل واژه «مدارا».

۴. حسین فرزانه‌فر، «تساهل و مدارا در اندیشه‌های سیاسی اسلام»، مجله مطالعات اسلامی، ش ۶۳، ص ۱۸۵ - ۱۵۵.

۵. جواد ایروانی، «خاستگاه مدارا و عفو از دیدگاه قرآن و حدیث»، مجله الهیات و حقوق، ش ۱۷، ص ۱۸۸ - ۱۵۳.

۶. دوان شولتز و سیدنی آلن شولتز، نظریه‌های شخصیت، ص ۴۸۰.

بنابراین داشتن احساس کنترل بر افکار و رفتار، می‌تواند بر توانایی کنارآمدن با فشار روانی و به حداقل رساندن آثار زیان‌بخش آن اثرگذار باشد.

از دیگر متغیرهایی که در واکنش به اختلافات، خشم و پرخاش‌گری مؤثر است، متغیر «افزایش‌دهنده و کاهش‌دهنده اختلافات» است. غالباً افرادی که در برابر بروز اختلافات تحمّل بالایی دارند، خود را بزرگتر از مسائل و اختلافات و حتی مشکلات می‌بینند و آستانه تحمّل بالاتری دارند.^۱

اهمیت و ضرورت تحمّل و مدارا

امروز تحمّل و مدارا از هر زمان دیگر ضروری‌تر است؛ زیرا در دورانی زندگی می‌کنیم که مسائلی چون اقتصاد، ارتباطات، وابستگی متقابل، تفاوت‌های فرهنگی، گرفتاری‌ها و مشکلات و دگرگونی رفتارهای اجتماعی و... مطرح است. از آنجا که تنوع و گوناگونی، بخش‌های مختلف جامعه را از یکدیگر جدا می‌کند، تحمّل و مدارا نکردن دیگران، جامعه را به‌طور بالقوه تهدید می‌کند.^۲

در اهمیت بحث «تحمّل»، همین بس که در قرآن کریم، تعداد ۹۳ آیه به موضوع صبر و تحمّل پرداخته است.^۳ همچنین کلمه تحمّل ۱۴ بار، پذیرش اشتباه دیگران و بخشش آنان ۲۱ بار، حلم، بردباری و صبر ۲۵ بار، تحمّل عقاید مخالف ۱ بار، رفق، نرمی و مدارا ۸ بار در نهج‌البلاغه تکرار شده است.^۴

سازمان‌های بین‌المللی نیز به اهمیت تحمّل توجه می‌کنند تا جایی که

۱. ام. رابین دیماتو، روان‌شناسی سلامت، ج ۱، ص ۷۳۰.

۲. محمد فولادی، «تساهل و تسامح از منظر دین»، مجله معرفت، ش ۳۵، ص ۱۷-۱.

۳. بابک شمشیری و علی شیروانی شیری، «مفهوم صبر در قرآن...»، فصل‌نامه تربیت اسلامی، ش ۱۳، ص ۹۸-۷۹.

۴. علی نصر اصفهانی و همکاران، «بررسی تحمل و مدارا...»، دوفصل‌نامه مدیریت اسلامی، ش ۲، ص ۱۳-۱۱۳.

یونسکو سال ۱۹۹۵ را «سال مدارا» اعلام می‌کند.^۱
در ادبیات ما نیز تحمّل و مدارا سابقه‌ای طولانی دارد. حافظ آن را کلید
«آسایش دو گیتی» می‌شمارد و می‌گوید:
آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است
با دوستان مروت، با دشمنان مدارا^۲

عرصه تحمّل

۱. عرصه فردی

شاید بتوان یکی از بهترین بیان‌های قرآن را درباره تحمّل، سوره عصر دانست. در این سوره، خداوند بیان می‌کند که انسان در معرض خسران و نابودی است؛ مگر کسانی که از چهار اصل اساسی و بنیادی برخوردار هستند. این چهار اصل عبارت‌اند از: ایمان، عمل صالح، حقیقت‌جویی و صبر و تحمّل. آنچنان که برخی مفسران گفته‌اند، «صبر و تحمّل» در سوره عصر، معنی وسیع و گسترده‌ای دارد که هم صبر بر اطاعت و عبادت را شامل می‌شود و هم صبر در برابر انگیزه‌های معصیت و گناه و هم صبر در برابر مصائب و حوادث ناگوار.^۳

۱. تحمّل در برابر گناه

در قرآن آیات متعددی وجود دارد که خداوند انسان را به تحمّل در مقابل گناه

۱. یونسکو، کاهش آستانه تحمل، ۱۹۹۵ م.

۲. دیوان حافظ، ص ۹۹.

۳. این نوع تقسیم‌بندی، بر اساس حدیثی است که از رسول اکرم ﷺ نقل شده است: «الصَّبْرُ ثَلَاثٌ: فَصَبْرٌ عَلَى الْمُصِيبَةِ وَصَبْرٌ عَلَى الطَّاعَةِ وَصَبْرٌ عَنِ الْمَعْصِيَةِ...» (محسن قرآنی، تفسیر نور، ج ۷، ص ۵۸۵)

و معصیت فرامی خواند: «قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَ هَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا إِنَّهُ مَن يَتَّقِ وَ يَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ.»^۱

ابوالفتح رازی در تفسیر این آیه گفته است: «هر کس متقی باشد، از معاصی پرهیزد، واجبات را بجای آورد و صبر کند از محارم، خدای - تعالی - رنج نیکوکاران را ضایع نکند و مزد ایشان را بدهد...»^۲.

۲. تحمل در اطاعت و عبادت

خداوند در آیات متعددی پیامبر و مؤمنین را در برابر سختی های عبادت به صبر دعوت می کند: «رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ مَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَ اصْطِرِّ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا.»^۳

در «کشف الاسرار» میبدی، در تفسیر این آیه چنین آمده است: «صبر کردن بر عبادت، دلیل است بر آنکه عبادت سخت و خسته کننده است و مؤمن بر صبر بر آن امر شده؛ زیرا صبر مقرون به سختی و ناخوش آیند است.»^۴

۳. تحمل در برابر مصائب و مشکلات

خداوند در بعضی آیات قرآن مسلمانان را در برابر حوادث و مشکلات، مانند مرگ عزیزان، از دست رفتن اموال و دارایی و پیش آمدن حوادثی که قلبها را از خوف لبریز می کند و گرسنگی و فقر به همراه می آورد، به صبر و پایداری فرامی خواند: «وَ لَتَبْلُوَنَّكُمْ بِشِيءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوعِ وَ نَقْصِ مِنَ الْأَمْوَالِ وَ

۱. یوسف: آیه ۹۰.

۲. ابوالفتح رازی، روح الجنان و روح الجنان، ج ۶، ص ۴۳۴.

۳. مریم: آیه ۶۵.

۴. رشیدالدین میبدی، کشف الاسرار و غده الأبرار، ج ۶، ص ۷۶.

الْأَنْفُسِ وَ الثَّمَرَاتِ وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ»^۱ استقامت و پایداری در مقابل این روی دادها، موجب شکفته شدن استعدادهای نهفته روح می گردد و انسان را به خدا یا منبع کمال پیوند می دهد. امعقیل زنی بادیه نشین بود و پسری به نام «عقیل» داشت که شترانشان را به چرا می برد. روزی دو میهمان به خانه اش وارد شدند. در همان حال خبر آوردند که بر اثر ازدحام شتران، پسرت به چاه افتاده و جان سپرده است. امعقیل بدون آنکه موضوع را به اطلاع میهمانان برساند، به پیام آور گفت: «این گوسفند را ذبح و طعمی برای میهمانان و خویشان درست کن.» پس از خوردن غذا، میهمانان از ماجرای کشته شدن پسر او باخبر شدند و همه از صبر و روحیه عالی این زن تعجب کردند. امعقیل به میهمانان گفت: «آیا در میان شما کسی هست که از کتاب خدا چیزی بداند و با تلاوت آن مرا تسلی دهد؟» یکی از حاضران این دو آیه را تلاوت کرد: «وَ بَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَ إِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَ رَحْمَةٌ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ»^۲ (ای محمد ﷺ!) بشارت ده صابران را، آنان که وقتی دچار مصیبت و بلا می شوند و می گویند ما از خدا و به فرمان او آمده ایم و به سوی او رجوع خواهیم کرد. اینها مشمول دعا و رحمت پروردگارشان هستند و ایشان هدایت شده گان اند.»

امعقیل مصیبت دیده با شنیدن این آیات، دست به دعا برداشت و عرض کرد: «خدایا! من به آنچه در این آیه فرموده ای و مسئولیت داشتم، از شکیبایی و صبر به قضا عمل کردم. اینک تو هم آنچه را که به صابران وعده داده ای، عمل کن.» بعد از آن گفت: «اگر کسی باقی می ماند، او حضرت محمد ﷺ است که برای

۱. بقره: آیه ۱۵۱.

۲. بقره: آیه ۱۵۶.

امّش باقی می ماند.»^۱

گفتنی است که صبر و تحمل آثاری هم دارد که به برخی از آنها اشاره می شود:

- سلامت روانی و جسمانی

در دهه گذشته، تحقیقات گسترده‌ای درباره تحمل و گذشت و تأثیر آن در سلامت روان انجام شده و اغلب پژوهش‌های صورت گرفته، بیانگر تأثیر مستقیم تحمل و گذشت با ابعاد اثرگذار در سلامت روان بوده است.^۲ این تحقیقات نشان می دهد که تحمل و گذشت، در کاهش اضطراب، افسردگی، پرخاشگری و اختلالات عاطفی - رفتاری مؤثر است. همچنین شواهد نشان داده است که سلامت روانی، بیشتر تحت تأثیر شیوه مقابله افراد با تحمل فشار روانی قرار دارد.

از سوی دیگر، دانشمندان دریافته اند که بروز یا تشدید برخی بیماری های جسمانی، مانند بیماری عروق کرونر، قلب، سرطان، آسم و... از حالات روانی فرد متأثر است؛^۳ بنابراین خشونت عامل بروز یا تشدید پاره‌ای از بیماری های روانی و جسمانی است و تحمل و مدارا، دارویی است که از سوی اسلام تجویز شده است.

- آرامش و آسایش

زندگی اجتماعی با ناملایمات و نزاع‌هایی آمیخته است که از تراحم منافع

۱. شهید ثانی، مسکن الفؤاد عند فقد الأحبة والأولاد، ص ۷۹.

۲. غباری بناب، «رابطه عفو و گذشت با میزان اضطراب...»، مجله حوزه و دانشگاه، ش ۳۱، ص ۵۶.

۳. بهنام بهراد و یدالله رستگاری، «تحلیل رابطه خصومت و خشم با...»، پژوهش های روان‌شناختی، ش ۱، ص ۹.

افراد با یکدیگر ناشی می‌شود. در چنین وضعی، غالباً اغماض، تحمّل و سعه‌صدر، تنها راه برخورداری از آرامش و آسایش در زندگی است.

امیرالمؤمنین علیه السلام در کلامی کوتاه و حکمت‌آمیز به این واقعیت اشاره فرموده است: «رنج و آزار را تحمّل کن؛ وگرنه هرگز خرسند نخواهی بود.»^۱

- برکت و فزونی روزی

در آموزه‌های اسلامی، مدارا و خوش‌اخلاقی موجب خیر، برکت و زیادی روزی معرفی شده است. رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «همانا در مدارا، زیادی و برکت است و هرکس از فضیلت مدارا محروم باشد، از خیر محروم ماند.»^۲ امام کاظم علیه السلام نیز فرموده‌اند: «همانا مدارا و نیکی و خوش‌اخلاقی، سرزمین را آباد می‌سازد و روزی را افزایش می‌دهد.»^۳ بدیهی است که مدارا با مردم و حسن معامله با آنان و در نتیجه، کسب اعتماد و اعتبار اجتماعی، از مهم‌ترین اسباب کسب روزی است. افزون بر آن، ممکن است تحمّل بدی‌ها، از عوامل غیبی و معنوی برکت و افزایش روزی نیز باشد.

در اینجا، پس از بیان آثار صبر، به راه‌کارهای ایجاد آن می‌پردازیم:

راه‌کارهای ایجاد تحمّل فردی

- آنگاه که انسان روح خود را بزرگ و ذات خود را با عظمت‌تر از رنجش و دلتنگی از فرومایگان ببیند، دیگر احساس ضعف و دلتنگی نکرده و موجب کینه‌توزی و انتقام‌جویی نمی‌گردد؛ بلکه آنها را محرومانی می‌بیند که شایسته ترحم و بخشش‌اند.

۱. صبحی صالح، نهج البلاغه، حکمت ۲۱۴.

۲. علی اصغر خسروی شبستری، خلاصه‌ای از اصول کافی، ص ۵۷.

۳. ابن‌شعبه حرانی، تحف العقول، ص ۳۹۵.

- اعتقاد به روز واپسین و پاداشهای الهی و نیز هدفمندی جهان آفرینش، سهولت تحمّل آزار مخالفان و فرو بردن خشم و غضب را در پی دارد.

- قرآن کریم در آیه ۱۸۶ سوره آل عمران، برای تقویت روحی مؤمنان و بالابردن میزان تحمّل آنان در برابر سخنان آزاردهنده مخالفان، دستور می‌دهد صبر و تقوا پیشه سازند.

- رسوخ قدرت تحمّل در آدمی، نیازمند تمرین و مراقبت مستمر است. باید انسان بکوشد تا در حد امکان از اعمال خشونت و واکنش‌های منفی پرهیز کند و با تکرار این کار، به تدریج تسلط بر خشم به صورت عادت مثبت درمی‌آید. امیر مؤمنان علیه السلام در این باره می‌فرماید:

«اگر بردبار نیستی، خود را به بردباری وادار؛ چه اندک است کسی که خود را همانند گروهی کند و از جمله آنان نشود!»^۱

۲. عرصه خانوادگی

خداوند متعال، مرد و زن را مایه آرامش یکدیگر قرار داده و الفت را میان آنها برقرار ساخته است. از مهم‌ترین وظایف آنها، خوش خلقی و مهربانی با همسر است. امام سجاد علیه السلام در این باره می‌فرماید:

«حق زن این است که... او را گرمی دار و با او نرمی کن. هر چند حق تو بر او واجب‌تر است، حق وی بر تو این است که با او مهربان باشی و... و اگر نادانی کرد او را ببخشی.»^۲

۱. صبحی صالح، نهج البلاغه، حکمت ۱۹۸.

۲. زهرا رودباری، «بررسی خشونت و مدارا از دیدگاه اسلام و روان‌شناسی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ص ۲۷.

بر این اساس وظیفه زوجین آن است که برخوردی مؤدبانه و کریمانه داشته باشند، لغزش‌های یکدیگر را نادیده گرفته و در رفع آنها بکوشند و در مقابل بدرفتاری یا سوءخلق دیگری صبر و تحمل داشته و یکدیگر را مورد گذشت قرار دهند.

همچنین پس از خدای متعال، والدین اولین کسانی هستند که بیشترین حقوق را بر گردن انسان دارند. فرزندان ممکن است در اثر کم‌حوصلگی و بی‌صبری رفتاری ناپسند از خود بروز دهند که موجب ناراحتی والدین شود. در اینجا قرآن مجید دستور می‌دهد که کمترین بی‌حرمتی به آنها نباید صورت گیرد و فرزندان نباید طوری رفتار کنند که والدین احساس ناراحتی کنند؛ بنابراین فرزندان باید از کوچک‌ترین تعابیر نامؤدبانه بپرهیزند، با گفتاری مهربانانه و بزرگووانه با والدین برخورد کنند و نهایت فروتنی را در برابر آنها به خرج دهند. فرزندان باید با به یادآوردن دوران کودکی خود که چگونه والدین آنها را تربیت و سرپرستی کرده‌اند تا رشد نمایند، آنان را تحمل کرده و به درگاه الهی برای آنها دعای خیر کنند.

از طرفی، والدین نیز باید از خطا و اشتباه فرزندان خود درگذرند. به این سبب که آنان تجربه اندک و ناپختگی فراوان دارند. امام سجاد علیه السلام در این باره می‌فرماید:

«اما حق خردسال مهرورزی به او، پرورش و آموزش، گذشت از اشتباهات او، نرمش با او، کمک به او و پرده‌پوشی خطاهای کودکی اوست؛ زیرا آن سبب توبه است و نیز باعث مدارا کردن با او و تحریک نمودن اوست که این به رشد او نزدیک‌تر است.»^۱

آثار تحمّل در خانواده

از آثار مثبت تحمّل و مدارا با خانواده، کسب محبوبیت در میان آنان است. درگیری با افراد خانواده، آدمی را در نظر آنان پست و بی‌ارزش می‌سازد و در مقابل، بردباری، به وی شخصیت و بزرگی می‌بخشد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

«اگر می‌خواهی گرمی و محترم باشی، نرمخو باش و اگر می‌خواهی خوار و ذلیل گردی، خشونت روا دار.»^۱

بنابراین مدارا با خانواده موجب جذب آنان به فرد می‌گردد. در روایتی از امام صادق علیه السلام نقل شده است که ایشان دلیل تحمّل و مدارا با خانواده را، جذب آنان به سوی دین می‌داند.^۲

راه کارهای ایجاد تحمّل

آموزش خانواده، راهی مؤثر برای افزایش قدرت تحمّل در میان زوجین است. زوجین باید بیاموزند که یکدیگر را تحمّل کنند؛ چنانکه دوست دارند همسرشان، آنان را تحمّل کنند. تحمّل یعنی رفتار با دیگران، به روشی که دوست دارید با شما رفتار شود. زوجین باید فراگیرند که آداب و رسوم و فرهنگ خانواده همسر با آداب و رسوم و فرهنگ خانواده خودشان، متفاوت است؛ بنابراین باید اطلاعاتی درباره یکدیگر داشته باشند تا دچار سوءتفاهم نشده و رفتار همسر را سوءتعبیر نکنند. از طرفی باید زوجین خصوصاً بانوان، از هرگونه اقدام تصمیم‌گیری و داوری در حالت خشم پرهیزند و هر کلامی را بر زبان جاری نسازند تا مقدمات اختلاف و کشمکش در میان خود و شوهرانشان، ایجاد نشود.

۱. کلینی، الکافی، ص ۱۹۷.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۵، ص ۱۳۸.

بدیهی است که تفاوت در بین انسانها وجود دارد و هر انسانی رفتاری منحصر به فرد دارد. باید از وجود این تفاوتها لذت برد و زندگی خود را با دیگران مقایسه نکرد.

می‌دانیم که به غیر از معصوم، همه انسانها ممکن است خطاها و لغزش‌هایی داشته باشند. دو نفر که با هم زندگی می‌کنند، باید لغزش‌ها و خطاهای یکدیگر را بخشیده و آن را تحمل نمایند. اگر اعضای خانواده بخواهند درباره یکدیگر سخت‌گیری کنند و لغزش‌های همدیگر را دنبال کنند، قطعاً زندگی آنها از هم خواهد پاشید.

خانم‌های محترم! ممکن است شوهران شما خطا یا لغزشی را مرتکب شوند یا ممکن است بر اثر خستگی کار روزانه و...، از روی خشم و غضب، به شما اهانتی کنند یا ناسازی از دهانشان بیرون بیاید و یا کاری بکنند که مورد پسند شما نباشد؛ چنین لغزش‌هایی از هر مردی ممکن است سر بزنند! رفتار وی را تحمل کنید و وقتی از کردار خود پشیمان شد، او را ببخشید. اگر عذرخواهی هم نمود، صبوری پیشه کنید که این روش برخورد، باعث شکنجه و جدان وی خواهد شد. نباید این‌طور فکر کرد که اگر من سکوت کنم، کوچک می‌شوم و شوهرم جرأت بیشتری پیدا می‌کند و بر من مسلط می‌شود. هرگز چنین نیست؛ بلکه این عمل، کاری عاقلانه و از لوازم شوهرداری است و حفظ سلامت خانواده به آن مربوط است.^۱ اگر زنی نقصی در همسرش می‌بیند و احساس می‌کند که قابل اصلاح نیست، همسرش را با همان نقص بپذیرد و آن رفتار را نادیده گرفته و تحمل نماید. بیشتر عیب‌ها قابل اغماض‌اند و می‌شود با تحمل آنها، خوش و خرم زندگی کرد.

۱. ابراهیم امینی، همسرداری، ص ۴۹.

۳. عرصه اجتماعی

ایجاد جامعهٔ منسجم در گرو آن است که افراد آن، اندیشه‌ها و سلیقه‌های مختلف را تحمّل و از کنار برخوردهای سفیهانه، با اخلاق کریمانه درگذرند و با تحمّل، کینه‌ها را به محبت بدل سازند.

امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل می‌کند:

«آیا برترین اخلاق دنیا و آخرت را به شما نگویم؟ گذشت از کسی که بر تو ستم روا داشته و پیوند با آنکه از تو بریده و نیکی به شخصی که با تو بدی کرده و بخشش به کسی که تو را محروم ساخته است.»^۱

قرآن کریم می‌فرماید:

«... وَ لِيَعْفُوا وَ لِيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ

رَحِيمٌ»^۲ آیا دوست ندارید خداوند شما را ببخشد؟ پس از خطا و لغزش دیگران درگذرید.»

خداوند خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

«فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَ لَا تُكِنُّ كَصَاحِبِ الْخُوْتِ إِذْ نَادَى وَ هُوَ

مَكْظُومٌ»^۳ (ای رسول خدا!) بر انکار و آزارشان، به خاطر حکم

خدای خود، تحمّل کن و مانند یونس مباحث که از خشم در عذاب امتّ تعجیل کرد و بعد از پشیمانی و در ظلمت بطن ماهی،

به حال غم و اندوه خدا را خواند.»

قرآن کریم بیان می‌کند که تحمّل در زندگی اجتماعی و تعاملات بین فردی،

اهمیت بسیاری دارد.

۱. علی اصغر خسروی شبستری، خلاصه‌ای از اصول کافی، ص ۶۳.

۲. نور: آیه ۲۲.

۳. قلم: آیه ۴۸.

خداوند به پیامبر سَلَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید:

«فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظًا لَّفُتِنُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ...»^۱ پس به (برکت) الهی، با آنان نرمخو (و پرمهر) شدی و اگر تندخو و سخت دل بودی، قطعاً از اطراف تو پراکنده می شدند. پس از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه...» به عبارت دیگر، اگر پیامبر سَلَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قدرت تحمل و گذشت نداشت، قطعاً نمی توانست در میان جامعه خشن آن زمان، دین خدا را رواج دهد.

آثار تحمل

از آثار تحمل در جامعه، تبدیل کینه‌ها و دشمنی‌ها به محبت و دوستی است. کسی که بدی کرده و خوبی می بیند، قطعاً در او آثار روحی و روانی زیادی گذاشته و دلش را نرم خواهد کرد و او را از رفتار بد خود، پشیمان خواهد کرد. از نزدیک‌ترین گروه‌هایی که معاشرت با آنان بر هر انسان مسلمانی ضرورت دارد، بستگان، خویشاوندان و همسایگان او هستند که به گفته امام علی عَلَيْهِ السَّلَام بزرگ‌ترین گروهی هستند که از او حمایت می کنند و اضطراب و ناراحتی او را می زدایند و در هنگام مصیبت‌ها به او پرعاطفه‌ترین مردم می باشند. پیامبر آنچه‌چنان درباره همسایه سفارش فرمود که بعضی گمان کردند همسایه از همسایه ارث می برد.

امام کاظم عَلَيْهِ السَّلَام می فرماید:

«خوش همسایگی تنها به این نیست که از آزار همسایه خودداری

کنی؛ بلکه آن است که بر آزار او نیز شکیبایی ورزی.^۱

همچنین خداوند پاداش کسی را که به سبب سامان یافتن امور، از حقّ شخصی‌اش درگذرد، خود برعهده گرفته است؛ («... فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ...»)^۲ گرچه حقی از او ضایع شده، به سبب گذشتی که مایه انسجام جامعه، کم‌شدن کینه‌ها، افزایش محبت و آرامش است، خداوند پاداش او را از فضل بی‌پایانش برعهده گرفته است و به فرموده امام صادق علیه السلام به دلیل اینکه خشمش را اعمال نکرده، خداوند در قیامت دلش را از خشنودی خویش لبریز می‌سازد.^۳

۱. زهرا رودباری، «بررسی خشونت و مدارا از دیدگاه اسلام و روان‌شناسی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، ص ۳۰.

۲. شوری: آیه ۴۰.

۳. کلینی، اصول کافی، ص ۲۶۳.